

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Титаренко Анастасія Андріївна

УДК 811.161.2'373.22

**УРБАНОНІМІЯ КРИВОГО РОГУ:
СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Колоїз Жанна Василівна,
ДВНЗ Криворізький Національний університет
«Криворізький педагогічний інститут»,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Лучик Василь Вікторович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри загального
і слов'янського мовознавства;

кандидат філологічних наук, доцент
Голікова Наталія Сергіївна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри української мови.

Захист відбудеться «2» грудня 2015 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08. 051. 05 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, ауд. 1107.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (49010, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова, 8).

Автореферат розіслано «30» жовтня 2015 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Т. В. Шевченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Урбанонімний простір українців, як і онімний загалом, перебуває в постійному розвитку, оновленні, удосконаленні, маніфестує їхню сутність і загальнолюдські та національні цінності.

Власні назви міських об'єктів, що виникли, очевидно, разом із появою перших міст, нині функціонують повсюдно й уживаються масово. Їх дослідження дає змогу істотно відновлювати факти історії мови та історії народу, оскільки «найменуванням вулиць, провулків, проспектів, бульварів тощо властивий особливий статус не тільки в географії міста, але й у його історії, національно-культурному тлі» (А. Загнітко).

У зв'язку з цим вивчення урбанонімів не втрачає своєї актуальності. До того ж задля появи ґрунтовної комплексної праці з української урбанонімії варто дослідити окремі урбанонімні простори, що уможливить чітке уявлення про появу, розвиток, закономірності функціонування урбанонімної підсистеми і сприятиме визначенню її місця в онімній системі та системі мови загалом.

Примітним у цьому плані є урбанонімний простір Кривого Рогу – одного з найдовших міст України, великого індустріального й промислового центру, – який поки що не був об'єктом зацікавлення лінгвістів (наявні поодинокі наукові та науково-популярні праці історико-географічного характеру).

Виокремлення урбанонімії як однієї з ономастичних царин – результат тривалих наукових пошуків низки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Р. Агеєва, О. Березович, Є. Беліцька, В. Бондалетов, С. Бук, Д. Бучко, С. Вербич, І. Воробйова, П. Гольдін, Л. Горожанкіна, Т. Громко, В. Кам'янець, О. Карпенко, В. Лобода, В. Лучик, Р. Ляшенко, Л. Масенко, Н. Подольська, О. Суперанська, П. Чучка, Т. Шмельова, М. Vlička, E. Jedrzejko та ін.).

Цьому передувала копітка праця тих, які «наприкінці 50-х - у 60-ті роки ХХ ст. дали сучасній національній, а на той час і всій радянській ономастиці» поштовх, що отримав «свої плоди у вигляді функціонування відомих ономастичних шкіл і численних праць загальнослов'янського значення з пропріальної лексики» (В. Лучик). Вагомими здобутками відзначилися такі науковці, як В. Горпинич, М. Железняк, Ю. Карпенко, А. Неподкупний, В. Німчук, І. Муромцев, О. Стрижак, К. Цілуйко, П. Чучка та ін.

Українські науковці брали участь у багатьох загальнонаціональних і загальнослов'янських проектах, які подекуди створюються й успішно реалізуються й сьогодні: у регіонах формувалися нові напрями української ономастики, проводилися регіональні, всеукраїнські та міжнародні наукові конференції, виходили друком нові збірники наукових праць. Ономастична царина поповнилася новими іменами, як-от: Т. Гаврилова, О. Галай, С. Зозуля, Л. Колесникова, Н. Лісняк, Р. Ляшенко, Т. Миколенко, М. Романюк, Л. Тригуб та ін. На жаль, дослідження власних назв внутрішньоміських об'єктів донедавна здійснювалося лише принагідно і фрагментарно.

Лише кінець минулого й початок нового століття скерував вектор наукових інтересів у бік урбанонімного простору різних внутрішньоміських об'єктів (Р. Амірова, А. Беспалова, О. Вінарева, А. Ємельянова, Р. Козлов, С. Казакова,

Л. Климкова, Н. Колмакова, Н. Кутуза, Г. Мезенко, О. Мікіна, Т. Можарова, Ю. Нікітіна, С. Попов та ін.).

Науковими доробками збагачується й українська урбанонімія, захищаються дисертаційні праці: «Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області)» О. Белея (2000 р.); «Мікротопонімія Західного Поділля» Н. Лісняк (2004 р.); «Ергонімія м. Луганська : структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти» Н. Лесовець (2007 р.); «Мікротопонімія Кіровограда» Р. Ляшенка (2008 р.) «Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст.» О. Галай (2009 р.) тощо.

На сьогодні є нагальна потреба проаналізувати урбаноніми Кривого Рогу, дослідити їхню структуру, семантику й особливості функціонування.

У сучасній лінгвістичній царині дедалі посилюється загальне зацікавлення не лише структурно-семантичними особливостями відповідних лінгвоодиниць, але й з'ясуванням їхньої ментальної специфіки з огляду на активні процеси націєтворення впродовж останніх десятиліть та на певну залежність урбанонімів від державної ідеології. Дослідження сучасного урбанонімного простору Кривого Рогу потрібне також для вироблення єдиних орфографічних норм відтворення російських назв, які складають значний відсоток внутрішньоміських найменувань.

Особливо вагомим є акцент на багатоаспектному аналізі цих одиниць з урахуванням інтра- та екстралінгвальних чинників, визначення їх структурно-семантичних, прагматичних та функціональних параметрів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна праця визначає один із напрямів комплексної наукової проблеми кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» «Проблеми функціонування мовних одиниць і граматичних категорій та їхня лексикографічна розробка» (протокол № 5 від 11 грудня 2008 р.). Тему дослідження погоджено в Науковій координаційній раді «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 63 від 13 грудня 2012 року).

Об'єктом дослідження стали урбаноніми Кривого Рогу.

Предметом дисертаційної праці є мотиваційна база урбанонімікону Кривого Рогу, його структурні та семантичні параметри, функціонування.

Мета дослідження – подати всебічний аналіз лексико-семантичних, структурно-дериваційних і функціонально-прагматичних особливостей найменувань внутрішньоміських об'єктів Кривого Рогу, що являють собою його урбанонімний простір.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких основних **завдань**:

- 1) з'ясувати аспекти вивчення онімів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві й основні підходи до визначення онімного простору;
- 2) установити місце урбанонімів у загальній класифікації онімів;
- 3) здійснити лексико-семантичну диференціацію урбанонімного простору Кривого Рогу;
- 4) схарактеризувати мотиваційну базу найменувань лінійних / масштабних об'єктів;
- 5) виявити лексико-семантичні особливості годонімів, агоронімів, ергонімів, передусім фірмонімів і шопонімів;

6) проаналізувати структурно-граматичну організацію урбанонімів Кривого Рогу;

7) виокремити способи продукування урбанонімів;

8) дослідити функціонально-прагматичні характеристики різних типів урбанонімів.

Джерельною базою дослідження є краєзнавчі, історичні й лексикографічні праці, а саме: «Криворіжжя : Путівник» (П. Варгатюк), «Енциклопедія Криворіжжя»: у 2-х томах (за ред. В. Бухтіярова), «Історія Криворіжжя» (В. Комаров), «Історична енциклопедія Криворіжжя» : у 2-х томах (О. Мельник, С. Балабанов), «Уславлені ровесники – місто і університет (цикл статей з історичного краєзнавства Криворіжжя)» (Л. Дояр), різні путівники, довідники, мапи, рекламні буклети, електронні ресурси. Укладена автором картотека фактичного матеріалу нараховує близько 5000 лінгвоодиниць.

Методологічну основу запропонованої наукової праці становлять фундаментальні положення вітчизняних та зарубіжних науковців про зв'язок мови і мислення, мови і суспільства, про соціальну сутність мови і її функцій. У роботі реалізується філософська концепція про мову як сутність людини, як результат суспільно усвідомленої діяльності й, безумовно, як скарбницю історичної пам'яті народу. Методологія ґрунтується на глибинних зв'язках урбаноніміки з лексикологією, семасіологією, дериватологією, граматикую та прагматикую.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта дослідження та конкретні завдання зумовили вибір як основного *описового* методу (для осмислення теоретичних засад і сучасних орієнтирів у дослідженні онімного простору міста). На різних етапах роботи використано також *етимологічний* (для реконструювання первинного значення урбанонімів), *порівняльно-історичний* (сприяє виявленню історичного підґрунтя номінації), *формантний*, згідно з яким визначаються ті чи ті словотвірні ресурси; застосовано прийоми *структурно-семантичного* й *компонентного аналізу* (для інвентаризації, систематизації та класифікації урбанонімів, інтерпретації їхніх лексико-семантичних, структурно-дериваційних і функціонально-прагматичних особливостей).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві об'єктом поглибленого і комплексного лінгвістичного дослідження обрано урбаноніми Кривого Рогу, запропоновано їхню лексико-семантичну диференціацію; на основі нововведеного в науковій обіг фактичного матеріалу встановлено механізми номінації, зокрема виявлення ступенів мотивації; а також зроблено спробу виявити структурно-дериваційні та функціонально-прагматичні особливості найменувань внутрішньоміських об'єктів одного з найдовших міст України.

Теоретичне значення дисертації. Одержані результати дослідження дають змогу розширити знання про місце урбанонімів в онімному просторі загалом і топонімному зокрема. Вони доповнюють уявлення про поняття «урбанонім», «урбанонімний простір»; сприяють відтворенню картини культурного й ментального розвитку мешканців Кривого Рогу та повнішому виявленню екстралінгвальних чинників функціонування регіонального урбанонімікону. Подані до мовних фактів коментарі уможливають активізацію, подекуди й «соціальну реабілітацію» одних найменувань внутрішньоміських об'єктів і, навпаки,

пасивізацію інших. Розглянуті в дисертації явища міжмовної інтерференції можуть бути використані в дослідженнях із соціолінгвістики та порівняльно-історичної лексикології.

Практичну цінність роботи визначає зв'язок результатів дослідження з практикою викладання курсів «Сучасної української літературної мови» («Лексикології», «Дериватології», «Граматики»), «Стилістики української літературної мови» у вищих навчальних закладах. Зафіксований і проаналізований у дисертації фактичний матеріал знайде застосування під час розроблення лекційних, практичних і лабораторних занять із сучасної української літературної мови; спецсеминарів та спецкурсів з ономастики; укладання лексикографічних праць, зокрема поповнення реєстру урбанонімного простору України. Крім того, дослідження стане в нагоді історикам, культурологам, етнологам і краєзнавцям.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що лінгвістичний аналіз лексико-семантичних, структурно-дериваційних, функціонально прагматичних особливостей урбанонімів Кривого Рогу здійснено самостійно. Увесь виклад змісту наукової праці, відбір і впорядкування лінгвоодиниць, вироблена класифікація щодо інтерпретації мовного матеріалу, узагальнення є результатом власних спостережень і напрацювань дисертанта. Усі статті з теми наукової роботи авторка підготувала одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях науково-методичних семінарів кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет». Тези й окремі аспекти дослідження представлено в наукових доповідях, виголошених на *міжнародних конференціях*: «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2012 р.), «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (Кривий Ріг, 2013 р.), «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (Кривий Ріг, 2013 р.), «Сучасні проблеми освіти і науки» (Будапешт, Угорщина, 2013 р.), «Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури» (Львів, 2015 р.); на *всеукраїнських конференціях*: «Молодий науковець XXI століття» (Кривий Ріг, 2012 р.), «Образне слово Луганщини» (Старобільськ, 2015 р.); на *щорічних наукових конференціях* професорсько-викладацького складу ДВНЗ «Криворізький національний університет» (2011–2014 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 9 працях, з-поміж яких 4 – у фахових виданнях, що зазначені в переліку МОН України, 1 – у виданні іноземної держави, 4 – у збірниках матеріалів і тез конференцій.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списків використаної літератури (308 позицій) і джерел (22 позиції), 5 додатків («Реєстр глорифікаційних годонімів»; «Реєстр глорифікаційних годонімів регіонального значення»; «Реєстр годонімів, що репрезентують чужоземні географічні об'єкти»; «Реєстр годонімів Кривого Рогу, що зазнали перенорміації»; «Реєстр годонімних та агоронімних найменувань, що першочергово підпадають під дію закону про декомунізацію»), викладених на 99 сторінках. Загальний обсяг роботи – 322 сторінки, з яких 190 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; вказано на зв'язок дисертаційної праці з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету й завдання дисертації; визначено об'єкт, предмет та основні методи дослідження, його джерельну базу; розкрито наукову новизну, практичну значущість одержаних результатів; окреслено особистий внесок здобувача та рівень апробації результатів дослідження.

У першому розділі дисертації **«Теоретичні засади й сучасні орієнтири в дослідженні простору міста»** розглянуто актуальні питання ономастики й онімного простору, розкрито основні підходи до визначення онімного простору, а також місце урбанонімів в онімному полі, проаналізовано принципи їх класифікації.

У **підрозділі 1.1.** «Аспекти вивчення онімів у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві та методологічне підґрунтя запропонованої праці» розкрито підходи до вивчення онімів у сучасних дослідженнях з урахуванням апробованих аспектів їх дослідження й окреслено методикку лінгвістичного аналізу урбанонімів.

Концептуальні підходи до вивчення урбанонімів конститууються переважно на ідеях і теоріях, застосовуваних в ономастиці як науці. Вивчення урбанонімів ґрунтується на трьох підходах до аналізу й систематизації власних назв (історико-етнографічному, теоретико-практичному й концептуальному), ураховує найбільш апробовані аспекти дослідження онімів (етнолінгвістичний, географічний, соціолінгвістичний, лексикографічний, когнітивний, літературознавчий).

Для системного вивчення урбанонімів необхідним є застосовування інтердисциплінарного й комплексного підходів, що дає змогу виявити специфіку урбанонімів як структурного елемента топонімного, ширше – онімного простору, який потрібно розглядати як функціонально-семантичне поле. Комплексний інтердисциплінарний підхід до вивчення урбанонімів можна вважати найпродуктивнішим, оскільки в семантиці цієї групи онімів утілені ціннісні національні й етноментальні орієнтири, соціокультурні стереотипи, їхня зміна упродовж історичного розвитку.

У **підрозділі 1.2.** «Основні підходи до визначення онімного простору» висвітлено різні трактування онімного простору (С. Бук, І. Воробйова, О. Маковська, А. Романченко, О. Суперанська, М. Торчинський, Н. Подольська, Г. Шотова-Ніколаєнко). Термін *онімний простір* – один із фундаментальних для ономастики як науки на сучасному етапі її розвитку, що уможливорює впорядкування українськомовного поняттєвого апарату ономастики та подальшого дослідження питань онімної термінології. З'ясовано, що у тлумаченні поняття *онімний простір* простежується системний підхід, спрямований на виявлення зв'язків і взаємозалежностей між окремими елементами. Більшість науковців указує на необмеженість онімного простору й потребу не лише описати, але й виокремити його складники, одним із яких є урбаноніми.

У **підрозділі 1.3.** «Місце урбанонімів у системі онімного простору» проаналізовано структуру онімного простору і співвіднесення його елементів,

здійснено аналіз окремих груп імен власних і мовних явищ, характерних для онімів різних розрядів.

Польовий підхід щодо дослідження онімного простору дає змогу розглядати його як функціонально-семантичне поле, як систему різнорівневих засобів мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, лексичних), об'єднаних на засадах спільності та взаємодії їх семантичних функцій.

Урбанонімний простір становить сукупність урбанонімних одиниць, адаптованих за лінгвістичними, соціокультурними, етнокультурними законами, зафіксованих у писемному й усному мовленні мешканців міста та його гостей. Системоутворювальним елементом урбанонімного простору є урбанонім як ціннісно-орієнтоване ментальне поняття, що виконує адресно-ідентифікаційну, соціокультурну та культурно-історичну функції.

Урбаноніми характеризує відносна усталеність та неперекладність, їм властива соціальна детермінованість і детермінованість позамовними чинниками, системність зв'язків, лінгвістичний статус, зафіксованість у художніх чи публіцистичних текстах, наявність офіційного та неофіційного варіантів назв. Вони номінують внутрішньоміські об'єкти, відображаючи семантичний образ міста, фіксують історію розвитку урбанонімних структур, їх соціальну й етнокультурну роль.

У **підрозділі 1.4.** «Принципи класифікації онімів» здійснено аналіз розроблених класифікацій онімів (В. Беленька, А. Білецький, В. Гак, Ю. Карпенко, М. Кордуба, Н. Марр, В. Міклошич, М. Рут, О. Суперанська, М. Торчинський, Р. Траутман та ін.), обґрунтовано принципи систематизації онімів.

З'ясовано, що через різнобій у підходах до систематизації онімів загалом постає чимало дискусійних моментів і в питаннях щодо принципів систематизації урбанонімів. Розроблюючи класифікації онімів, більшість науковців відштовхується не від схем аналізу онімних назв (А. Білецький, В. Гак), а зосереджується на виокремленні тих чи тих різновидів відповідних лінгвоодиниць на основі принципів: лексико-семантичного (Ф. Палацький), морфолого-словотвірного (Р. Траутман, Н. Марр); структурно-семантичного (М. Кордуба); морфологічного (О. Суперанська); семантичного (В. Жучкевич); семантичного і морфолого-словотвірного (І. Воробйова); тематичного, структурно-дериваційного й етимологічного (Ю. Карпенко).

Найприйнятнішим видається структурно-морфологічний підхід, запропонований О. Суперанською, який сприяє класифікації онімів чи то відповідно до тісного зв'язку, установленого між власною назвою й об'єктом, чи то згідно з хронологічними, етнолінгвістичними, соціокультурними або когнітивними аспектами. У межах поняттєвого апарату поданої класифікації розглядувані в нашому дослідженні урбаноніми варто уналежнювати до топонімно-культурних онімів, до яких зараховуємо й назви доріг, шляхів, релігійних об'єктів тощо, тобто статус урбанонімів визначаємо відповідно до родо-видових відношень. Водночас зауважимо, що, незважаючи на правомірність класифікації, мають бути введені додаткові принципи для охоплення різних функцій, складної словотвірної і значеннєвої структури урбанонімів.

У зазначених вище класифікаціях фундаментальною, на нашу думку, є денотатно-номінативна систематизація онімів, яка переважно усуває труднощі, що

виникають під час групування онімів, зокрема урбанонімів, які в топонімній системі зафіксовані як найменування, що позначають просторові об'єкти і знаходяться в межах населених пунктів.

Під час систематизації урбанонімів, як і онімів загалом, задіяно переважно такі описові блоки: 1) номінативний; 2) етимолого-словотвірний; 3) функціональний; 4) денотатно-квалітативний; 5) стилістичний; 6) екстралінгвальний.

Спираючись на денотатно-номінативний і тематичний принципи, в урбанонімному просторі виокремлюємо назви лінійних і масштабних об'єктів. У нашій роботі зосереджуємо увагу на годонімах, агоронімах й ергонімах.

Досліджувані урбаноніми трактуємо як поняття, що втілюють семантичні особливості урбанонімного простору, й лексичні одиниці, в утворенні яких простежується дія словотвірних законів і моделей. Внутрішньолінгвальні чинники визначають структуру урбанонімів, а відтак їх можна диференціювати відповідно до принципів класифікації загальної лексики, наприклад, за способом словотворення. Позамовні чинники (соціокультурні, політичні, етноісторичні тощо) впливають на семантико-структурні особливості урбанонімів, що обов'язково повинно враховуватися при систематизації урбанонімного матеріалу.

У другому розділі дисертації **«Лексико-семантична диференціація урбанонімного простору Кривого Рогу»** систематизовано одиниці урбанонімного простору на основі диференціації найменувань лінійних і масштабних об'єктів; виокремлено лексико-семантичні групи. Урбанонімний простір Кривого Рогу характеризується своєю ієрархічною організацією найменувань: районів – мікрорайонів – кварталів – вулиць і т. ін. Назви районів репрезентовано сімома лінгвоодинамиціями: *Дзержинський, Довгинцівський, Жовтневий, Ингулецький, Саксаганський, Тернівський, Центрально-Міський*.

Істотно увиразнюють урбанонімний простір Кривого Рогу назви житлових мікрорайонів, як-от: *Гірницький, Даманський, Зарічний, Індустріальний, Сонячний, Східний, Ювілейний* і т. ін., що подекуди супроводжуються нумерацією (*Всебратське-2, 4-ий Зарічний, 5-ий Зарічний, Східний-1, Східний-2* тощо) або виражені аббревіатурами (*КРЕС, ПівдГЗК* тощо). Квантитативний компонент у найменуваннях мікрорайонів – типова практика, і не лише в найменуванні мікрорайонів, а й кварталів (наприклад: *44-ий квартал, 173-ий квартал, 95-ий квартал* тощо). Такі назви послужили базою для продукування найменувань інших внутрішньоміських об'єктів. Деякі з них вийшли за межі урбанонімного простору Кривого Рогу й урбанонімного простору загалом, як-от: студія «95 квартал».

У запропонованому розділі дисертаційної праці акцентуємо на диференціації найменувань лінійних і масштабних об'єктів, де перші представлені годонімами, другі – агоронімами й ергонімами.

У **підрозділі 2.1. «Назви лінійних об'єктів»** систематизовано назви лінійних об'єктів, представлені годонімами, які витлумачуємо як найменування вулиць, проспектів, бульварів, провулків, набережних, шосе й, услід за іншими науковцями, зараховуємо до найбільш нестабільної частини урбанонімного простору, оскільки саме такі об'єкти перейменовують з огляду на історико-соціальні зміни в житті країни чи міста.

Аналіз лексичної системи годонімів дав змогу в межах цього типу виокремити такі лексико-семантичні групи: 1) годоніми-репрезентанти живої природи; 2) годоніми-репрезентанти неживої природи (орієнтувальні).

З-поміж годонімів, що репрезентують об'єкти живої природи, вирізняються найменування з глорифікаційною, або меморіальною, семантикою, що мають стосунок до осіб, і назви з естетичною семантикою, пов'язані з органічним (рослинним і тваринним) світом.

Специфіка глорифікаційних годонімів полягає в тому, що здебільшого всі вони виконують глорифікаційну роль незалежно від обізнаності мешканців з особливостями діяльності персоналій, на чю честь були утворені назви.

У межах відповідного різновиду диференційовано: 1) найменування на честь зарубіжних діячів: а) митців (вул. *Андерсена*, вул. *Варлена*, вул. *Сулеймана Стальського*, вул. *Твардовського*, вул. *Треньова*, вул. *Шалаяпіна*, вул. *Якуба Коласа*, вул. *Янки Купали*); б) науковців (вул. *Архімеда*, вул. *Ампера*, вул. *Аристотеля*, вул. *Мічуріна*, вул. *Ньютона*, вул. *Пирогова*, вул. *Софії Ковалевської*); 2) найменування на честь діячів культурно-мистецької та наукової сфери всеукраїнського значення (вул. *Вербицького*, вул. *Гребінки*, вул. *Гулака-Артемівського*, вул. *Довженка*, вул. *Коцюбинського*, вул. *Кропивницького*, вул. *Лесі Українки*, вул. *Макаренка*, вул. *Остапа Вишні*, вул. *Панаса Мирного*, вул. *Сковороди*, вул. *Сухомлинського*, вул. *Тичини*); найменування з локальною онімною семантикою (вул. *Гутовського*, вул. *Олега Купріяня*, вул. *Сержанта Рзянкіна*, вул. *Шкапенка*). Окремий акцент зроблено й на найменуваннях, що увіковічили пам'ять суспільно-політичних діячів, зокрема й учасників революційного руху та комуністичного режиму, з-поміж яких чимало таких, чия діяльність суперечила загальнолюдським цінностям і національним пріоритетам.

Механізм найменування відтворює *гуманістичний* принцип, що знайшов відображення в ушавленні осіб, які зробили внесок у духовний та матеріальний розвиток людства, та *ідеологічний* принцип глорифікації воєнних, партійних, державних діячів (пріоритетними у творенні назв, пов'язаних з ідеологією, у годонімній системі Кривого Рогу стали воєнна й суспільно-політична тематика). Найвищу позицію серед кількісних показників займають найменування на честь митців, що дає змогу говорити про пріоритет загальнолюдських цінностей.

Функціональними серед найменувань із локальною семантикою є назви на честь: а) криворізьких суспільно-політичних діячів і учасників військових подій (вул. *Аліма Солониченка*, вул. *Василя Найденка*, вул. *Галенка*); б) криворізьких митців (вул. *Володимира Михайличенка*, вул. *Лебединського*, вул. *Шаблія*); в) місцевих героїв-підпільників, народних месників та визволителів Кривого Рогу (вул. *Анатолія Жовтухи*, вул. *Дишинського*, вул. *Таїсії Буряченко*); г) уродженців Кривого Рогу, удостоєних звання Героя Радянського Союзу (вул. *Бикова*, вул. *Булди*, вул. *Костенка*); г) фахівців, які сприяли розвитку гірничо-промислового комплексу Криворізького залізорудного басейну; новаторів гірничовидобувної галузі (вул. *Лаштоби*, вул. *Мелешкіна*, вул. *Митрофанова*); д) представників правоохоронних органів, які сприяли утвердженню закону або загинули під час виконання службового обов'язку (вул. *Войчишена*, вул. *Кацалана*, вул. *Постоя*).

Годоніми з естетичною семантикою, пов'язані з органічним світом, вибудовуються за рахунок використання флоризмів і фаунізмів (вул. *Виноградна*, вул. *Соколина*, вул. *Солов'їна*, вул. *Тополина*, вул. *Хвойна*, вул. *Яворів*).

Серед апелятивів, покладених в основу естетичних назв, трапляється тільки та ботанічна номенклатура, яка характерна для флори майже всієї топонімної системи України. Частина назв аналізованої підгрупи (давніші найменування) відбивають особливості господарювання (вул. *Городна*, вул. *Баштанна*) та рослинного покриву (вул. *Березова*, вул. *Тополина*, вул. *Вербова*) Кривого Рогу тепер або в минулому. У разі переходу ботанічної номенклатури в годоніми актуалізується сема «гарний» (пор.: вул. *Білих Акацій*, вул. *Незабудок*, вул. *Троянд*, вул. *Червоних Троянд*, вул. *Тюльпанова*, вул. *Фіалкова*, вул. *Флоксів*).

Годоніми-репрезентанти неживої природи поділяють передусім на підгрупи залежно від мотивації назвами: 1) географічних об'єктів, як-от: а) полісоніми (вул. *Батумська*); б) комоніми (вул. *Лозуватська*); в) історико-географічні території (вул. *Буковинська*); г) адміністративно-територіальні утворення (вул. *Закарпатська*); д) райони (вул. *Тернівська*); е) станції (вул. *Вечірньокутська*); є) хороніми (вул. *Білоруська*); 2) природних об'єктів, як-от: а) лімніми (вул. *Балхаська*); б) потамоніми (вул. *Самарська*); в) пелагоніми (вул. *Азовська*); г) океаноніми (вул. *Атлантична*). Чимало годонімів аналізованої групи є найменуваннями, у семантиці яких засвідчена характеристика того чи того лінійного об'єкта (провул. *Глухий*, провул. *Кам'яний*). Зафіксовано найменування, які позначають назви предметів, речовин і матеріалів, пов'язаних із виробничим життям міста (вул. *Залізородна*, вул. *Рудна*, вул. *Шиферна*).

Система годонімів Кривого Рогу засвідчує, що найбільш продуктивними та поширеними в місті є такі принципи номінації вулиць, провулків і проспектів (з огляду на семантичне наповнення): 1) номінація за антропонімними мотивами; 2) номінація за топонімним мотивуванням; 3) номінація за фізико-географічним мотивуванням; 4) номінація за соціально-історичним принципом; 5) номінація за значущістю суспільних подій, виробничо-професійної діяльності людини; 6) номінація, зумовлена ідеологічним відбором значень.

У **підрозділі 2.2.** «Назви масштабних об'єктів» проаналізовано назви масштабних об'єктів, які на основі розподілу урбанонімів за «локусом» витлумачують як назви об'єктів, з такими ознаками: «прив'язаність до місця», «фізичні розміри / геометричність», «межі». Відповідно до цього до масштабних урбанонімів зараховано агороніми й ергоніми.

З-поміж найменувань, що стали мотивувальними для агоронімів – найменувань площ, майданів, які увіковічують пам'ять видатних особистостей, є назвами на чийсь честь, переважають антропоніми. Такі найменування зазвичай є прізвищевими або псевдонімними зразками відомих для загалу людей – діячів культури й мистецтва, політичних та громадських діячів.

Ергоніми є власними назвами ділового об'єднання людей. Виконуючи передусім інформативну функцію – повідомляти про товари або послуги, які надає та чи та організація, – ергонім не підлягає дії тих принципів, які є визначальними для годонімів чи агоронімів. До основних характеристик ергонімів зараховуємо: 1) номінацію важливих ділових об'єднань, установ, організацій, спілок, товариств,

які надають різноманітні послуги в межах того чи того міста; 2) семантичну умотивованість назви, яка повинна відбивати сутність послуги, що надається людям, вказувати на провідний різновид виробничо-професійної діяльності; 3) функціонування у сфері економічно-виробничої й торговельної діяльності міста та його мешканців; 4) здатність створювати в уявленні мешканців і гостей міста асоціативні зв'язки завдяки формуванню додаткових семантичних відтінків; 5) абстрактність, оскільки ергоніми – це штучно створені урбанонімні одиниці.

У роботі здійснено спробу диференціювати найменування промислово-виробничих, адміністративно-побутових і торговельно-комерційних установ. З-поміж ергонімів вирізняємо фірмоніми та шопоніми, де перші витлумачуємо як такі, що є власними назвами промислово-виробничих та адміністративно-побутових установ, другі – торговельно-комерційних.

Промислово-виробничі фірмоніми мотивуються переважно комонімами й хоронімами; адміністративно-побутові фірмоніми є чи то відонімними, чи то відапелятивними утвореннями.

Такі назви зазвичай є багатокомпонентними, комбінованими (власну назву супроводжує абревіатура (ПАТ, ВАТ). До того ж чимало з-поміж назв промислових підприємств має варіантні форми (пор.: ПАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» – ПАТ «ІнГЗК»; ВАТ «Криворізький завод гірничого машинобудування» – ВАТ «КЗГМ»; ЗАТ «Криворізький завод гірничого обладнання» – ЗАТ «КЗГО»; ВАТ «Новокриворізький гірничо-збагачувальний комбінат» – ВАТ «НКГЗК»). У такому разі в назві здебільшого наявний відполісонімний компонент (Криворізький, Новокриворізький, Інгулецький). У назві заводів, комбінатів і т. ін. трапляються компоненти з просторовою семантикою, що вказують на місцезнаходження, наприклад: ВАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» – ВАТ «Південний ГЗК» – ВАТ «ПівдГЗК»; ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат» – ВАТ «Північний ГЗК» – ВАТ «ПівнічГЗК»; ВАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» – ВАТ «Центральний ГЗК» – ВАТ «ЦентрГЗК». Деякі з промислово-виробничих фірмонімів зазнали кількарізних модифікацій, наприклад, сучасна фірма ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» («ArcelorMittal Кривий Ріг») ← «МітталСтіл Кривий Ріг» ← «Криворіжсталь» ← Криворізький металургійний завод імені В. І. Леніна (до 2005 р.); ВАТ «Криворізький завод гірничого машинобудування» ← Гданцівський чавуноливарний завод ← завод «Комуніст».

Адміністративно-побутові фірмоніми здебільшого мотивуються: 1) антропонімами: перукарня «Оленка», перукарня «Наталі», салон краси «Клеопатра», ресторан «У Ольги»; 2) міфонімами: салон краси «Юнона», кур'єрська служба «Меркурій», юридична фірма «Феміда», сімейна клініка «Гестія» тощо; 3) апелятивами: ресторан «Дружба», кафе «Пасат», готель «Вест», перукарня «Персона», перукарня «Зебра» тощо.

Денотатно-кваліфікаційна систематизація шопонімів передбачає розподіл найменувань насамперед за тематичними групами: назви магазинів меблів («4 кімнати», «Дизайн-меблі»); назви магазинів канцтоварів, подарунків, сувенірів («Золотий сувенір», «Канцлер»); назви магазинів товарів для дому та дачі («1000 дрібниць», «Господарка», «Інструмент»); назви магазинів продовольчих товарів («Teahouse», «Абсолют», «Айсберг», «Артемівський»); назви магазинів одягу

й взуття («Arber», «ARES», «U.style», «Білизна»); назви магазинів парфумерно-косметичних виробів («Блиск», «Парфум-престиж», «Цікавий»); назви магазинів спортивних товарів («MEGASPORT», «Драйв-Спорт», «Світ Спорту»); назви магазинів ювелірних виробів, біжутерії («ZARINA», «Аметист», «Золотий сфінкс»); назви магазинів посуду («FISSMAN», «Фарфор», «Посуд»); назви магазинів мобільного зв'язку, гаджетів («Будинок електроніки МКС», «ЕнергоПлюс», «Зв'язок»); назви магазинів професійних товарів, приладів, обладнання («Будівельник», «Усе для шиття», «Усе для зварювання», «Електрод»).

Проаналізований фактичний матеріал засвідчує, що найменування торговельно-комерційних установ посідають важливе місце в урбанонімному просторі Кривого Рогу. У кількісному плані вони представляють досить солідну лексико-семантичну групу, вирізняються як планом вираження, так і планом змісту.

На окрему увагу заслуговують шопоніми, які відтворюють особливість побудови Кривого Рогу і становлять фонові знання мешканців міста, реалізуючи семантичний компонент «територіальна належність»: «17 квартал», «44 квартал», «95 квартал», «97 квартал», «173 квартал».

У складі шопонімів зафіксовано також топонімні компоненти: а) найменування, мотивовані вітчизняними географічними об'єктами («Диканька», «Ингулець», «Карпати», «Україна»). Примітним є використання лексем «український», «київський», «львівський», що вказують на походження товару: («Київстар», «Київстар-Зв'язок», «Київські напівфабрикати», «Львівські меблі», «Українські ласощі»); б) найменування, мотивовані зарубіжними географічними об'єктами («Білоруська косметика», «Меблі з Фінляндії», «Румунські меблі»).

Особливістю сучасних назв магазинів у Кривому Розі є їх нетранслітерність, як-от: «Marta Vladi», «Master Zoo», «MEGASPORT», «Moda Tony Itali», «MY JOY», «MOYO» та ін. З-поміж них вирізняються назви, що стали брендом (торговельною маркою): «Natali Bolgar» – брендовий магазин української дизайнерки, «Ostin» – брендовий магазин жіночого та чоловічого одягу, «PUMA» – брендовий магазин спортивного одягу. Поряд із цими назвами функціонують англomовні найменування («BROADWAY», «Fashion time», «Love Republik»), які в урбанонімному просторі не отримують додаткового семантичного навантаження «відомий бренд», а створюють довкола внутрішньоміського об'єкта семантичне поле іноземного як чогось вишуканого та якісного.

Семантично прозорими є шопоніми, в основі яких лежать найменування: 1) харчових продуктів та напоїв а) хлібні вироби («Батон», «Хліб»); б) молочні вироби: («Молоко», «Морозиво»); в) кондитерські вироби, чай і кава: «Горішок», «М'ясна мануфактура», «Ласощі»; г) ковбасні вироби: «Ковбасні вироби», «М'ясна крамничка»; д) овочі і фрукти («Овочі», «Овочі-фрукти»); е) алкогольні напої («Горілочка», «Горілчані напої»; ж) харчі («Харчі», «Фуришет»); 2) побутових предметів: а) інтер'єр («Замки», «Інтер'єр»); б) товари для шиття («Мереживо»); в) канцелярські товари («Олівець», «Секретер»); д) посуд («Посуд», «Фарфор»); 3) одягу та взуття: а) «Взуття для всіх»; б) «Чоловіче взуття», «Чоловічий одяг»; в) «Жіноче взуття», «Жіночий одяг»; г) «Дитяче взуття», «Дитячий одяг».

Звернено увагу на появу великої кількості російськомовних шопонімів, зумовлену місцем розташування Кривого Рогу й регіональною мовною політикою:

«Карандаш», «Клякса», «Корзинка», «Ларчик», «Обжора» та ін., що загалом оцінюємо як негативне явище, бо це має стосунок до неукраїнських реалій. Наявні назви магазинів, наприклад, «Даріссімо», «Індіго» (пор.: «Дарисімо», «Індіго»), які засвідчують порушення орфографічних норм сучасної української мови з урахуванням змін до чинного «Українського правопису».

Шопоніми здебільшого акцентують увагу споживачів на тому товарі, який пропонує суб'єкт продажу: у такому разі їхня семантика є прозорою. Складнішим постає декодування шопонімів, що є найменуваннями провідних брендів та торговельних марок, відтворених в англійському правописному варіанті. Водночас почасти трапляються й українськомовні назви, які не сприяють встановленню асоціативно-семантичних зв'язків між номеном і об'єктом номінації.

У третьому розділі «**Структурно-дериваційний аспект урбанонімного простору Кривого Рогу**» відображено структурно-граматичні і функціонально-прагматичні характеристики урбанонімів, детально проаналізовано дібраний матеріал із погляду його функціонального навантаження і прагматичного спрямування.

У **підрозділі 3.1.** «Структурно-граматична організація урбанонімів» проаналізовано структуру урбанонімів на рівні складу (наявність обох компонентів (урбаноніма і терміна-показчика) або лише одного з них (топоніма, подекуди терміна-показчика) і взаєморозташування цих елементів, граматичні форми зв'язку між ними й орфографічне оформлення; форму функціонування на рівні практики вживання назви в різних контекстних і мовленнєвих ситуаціях.

Система урбанонімії Кривого Рогу утворюється з: 1) простих (62 %), до яких зараховуємо елементарні за структурою найменування («Берізка», «Замки», «Ліберті», «Корпус»), що маніфестують семантичне розмаїття, досить строкатий план вираження, різні граматичні значення відповідно до чинних норм української мови; 2) складних (16 %), до яких належать двокореневі, двоосновні назви, що ілюструють поєднання за допомогою інтерфіксів, однак деякі з них виникли переважно не внаслідок осново- чи словоскладання (вул. Лісоводів, вул. Таганрозька, вул. Веселопільська); 3) складених (22 %), з-поміж яких частіше трапляються кількоосновні урбаноніми серед ергонімів, що зазвичай є результатами складання («Буль-Буль», «СантеХХаус», «Тік-Так», «Чисто-чисто», «ТеплоLand»); 4) менш функціональними є оніми, що становлять поєднання двох і більше структурних елементів, які є нарізно оформленими (вул. Івана Франка, вул. Панаса Мирного; «Ваш стиль», «Весела Дача»).

Підрозділ 3.2. «Дериваційні особливості урбанонімів» присвячено дослідженню лексико-семантичних явищ паралельно зі словотворчими засобами задля виявлення особливостей міської номінації й характеристики специфіки мовної картини мешканців тієї чи тієї місцевості.

Найменування лінійних і масштабних внутрішньоміських об'єктів вирізняються дериваційними особливостями, характеризуються неморфологічними та морфологічними способами словотворення.

Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів (перенесення власної назви з одного об'єкта на інший, що відбувається на основі певної схожості чи суміжності денотатів) представлений процесами *трансонімізації*, яка засвідчує перехід з одного розряду власних назв до іншого (вул. Котляревського,

вул. *Коцюбинського*, вул. *Шаляпіна*; «*Ванда*», «*Венера*», «*Джулія*»); онімізації, що передбачає перехід загальної назви у власну без будь-яких структурних змін (вул. *Вітчизни*, вул. *Волі*; «*Лідер*», «*Тріумф*», «*Фортуна*»).

У системі морфологічного продукування урбанонімів заслуговує на увагу насамперед афіксальне словотворення. До найпродуктивніших засобів творення годонімів належать: 1) суфікси *-ськ-* (*-цьк-*, *-зьк-*), *-н-*: вул. *Очаківська*, вул. *Узбецька*, вул. *Гранітна*); 2) суфікси *-ов-*, *-ев-*, *-альн-*, *-ічн-*, *-ичн-*, *-ин-*, *-к-* (вул. *Груднева*, вул. *Фіалкова*, провул. *Геологічний*, вул. *Голубина*, вул. *Землячки*, вул. *Історична*, вул. *Тополина*); 3) суфікси в поєднанні з префіксами *за-*, *між-*, *під-*, *при-*, *на-*: *за-*, *між-*, *під-*, *при-*, *на-* (вул. *Зарічна*, вул. *Міжпланетна*, вул. *Нагірна*, вул. *Підстепна*, вул. *Приозерна*).

Морфологічні різновиди урбанонімів вирізняються прагненням до заощадження мовних ресурсів і представлені такими прикладами: а) *основоскладання* (вул. *Правобережна*, вул. *Тихоокеанська*); б) *словоскладання* («*Зима-Літо*», «*Ідеал-продукт*»); в) *абрєвіація* («*Будмаг*», «*Діосбуд*», «*Сантех*»).

Різні найменування лінійних і масштабних об'єктів, засвідчені в досліджуваному урбанонімному просторі, характеризуються як один із виявів мовного смаку сучасних носіїв мови.

У **підрозділі 3.3.** «Іншомовні елементи у структурі вітчизняного урбанонімного простору» схарактеризовано адаптовані й неадаптовані запозичення за рахунок прямих запозичень і проникнення іншомовних лексем у мову-реципієнта, з'ясовано їх функції.

Досліджено, що переважна частка запозичень походять з англійської мови, дещо менше – з латинської, італійської, німецької. До таких запозичень належать: 1) адаптовані варваризми: «*Адідас*», «*Аміго*», «*Бір хаус*», «*Уік Енд*»; напівкальки «*Дольче Віта*», «*Екмі-меблі*», «*Еспресо італьяно*»; 2) неадаптовані варваризми: «*BROCARD*», «*Chicco*», «*COLIN'S*», «*Rodi Mood*».

Найменування вулиць здебільшого реалізують номінативну та інформативну функції, ергоніми – прагматичну.

У низці найменувань констатовано порушення правил написання, що не тільки розхитує орфографічні норми української мови, але й призводить до негативних наслідків у репрезентації урбанонімного простору загалом.

Проблема систематизації ускладнюється тим, що в урбанонімному просторі Кривого Рогу спостерігається різнобій у написанні однотипних власних назв, досить часто норми чинного правопису порушують: а) написання складноскорочених слів і похідних від них з першими частинами *аква-*, *аеро-*, *євро-*, *електро-* *медіа-*, *мега-*, *техно-*: «*Аеро-Декор*», «*Аква-хобі*», «*Євро-Офіс*», «*ЕлектроЛюкс*», «*Медіа-сервіс*», «*Мега-Люкс*», «*Техно Світ*»; б) написання складних слів із постпозитивними частинами *-ленд*, *-спорт*, *-люкс*, *-сіті*: «*Бєбі-ленд*», «*Драйв-спорт*», «*Екстрим спорт*», «*Камєя-Люкс*», «*КАНЦ-СІТУ*»; в) написання складних слів із препозитивною іншомовною частиною: «*Голд-Альянс*», «*Гранд престиж*»; г) написання складних триосновних слів: «*Мінімаркет Плюс*», «*Технопарк Плюс*», «*АкватермПлюс*»; г) неправильне передавання написання запозиченої лексеми: «*Уік Енд*», «*Parfum-Prestige*»).

У підрозділі 3.4. «Функціонально-прагматичні характеристики різних типів урбанонімів» розглянуто функціональні особливості урбанонімів у прагматичному аспекті, розкрито функції впливу, репрезентації урбанонімів Кривого Рогу.

Установлено, що продукування ергонімів підпорядковане дії певних прагматичних принципів. Механізм створення визначається дією та взаємодією принципу впливу та принципу оригінальності, засобами яких є мовна гра, емоційно-експресивна насиченість, епатажність, метафоричність тощо. Вибір та застосування того чи того принципу відбувається залежно від прагматичних мотивів мовця (творця ергоніма). Комунікативний намір передбачає використання різноманітних способів і засобів, серед яких виокремлюємо такі: 1) *раптовість*, яка полягає у використанні в ергонімах каламбурів, оксиморонів, фразеологізмів, неологізмів та інших емоційно-експресивних і метафоричних засобів («Чесний продукт», «Стихія бажання», «Формула холоду»); 2) *залучення елементів неформальності* передбачає використання уснорозмовної чи позалітературної лексеми або її значення («Бомба», «На районі», «Прикид», «Файна лаха», «Цяця»); 3) *апеляція до авторитетів*, які становлять уже відомі популярні бренди або назви не менш відомих літературних творів / передач чи персонажів («Plato», «Наталка Полтавка», «Онегін», «Сам собі перукар»); 4) *гумор*, який уможливорює зумисне подання найменування в комічному вигляді, аби викликати доброзичливо-глузливе ставлення до певних, зазвичай необхідних, реалій побуту («Диван Диванович», «Чистюля», «Шиворіт-Навиворіт»); 5) *інтимізацію*, яка надає назві інтимного звучання через використання присвійних або особових займенників, що створює відчуття затишку, відвертості, близькості («Ваш стиль», «Дар і Я», «Для тебе», «Мій супермаркет», «Наш»); 6) *парадоксальність* найменування викликає асоціації, що згодом виявляються помилковими, суперечать (іноді тільки на перший погляд) здоровому глуздові (магазин продовольчих товарів «Їжачок» чи «Колобок»); 7) *очікуваність* найменування виправдовує запити потенційного покупця («Бездонна бочка», «Дамське щастя», «Королівський розмір», «Комфорт у домі»; 8) *візуальні графічні засоби* вияскравлюють не лише зміст назви, але і її графічне оформлення, що подекуди створює нове значення слова чи словосполучення («Крок-н-Ролл», «Ле-Ді», «Магазин-чик», «ВОХ&СО»).

Урбаноніми-годоніми передусім репрезентують номіновані об'єкти. Найменування дають змогу адресатові мовлення домислювати те, що не завжди є очевидним і передбачає певне припущення. Адресат інтерпретує найменування відповідно до свого світосприйняття, своїх інтелектуальних здібностей, своєї уяви тощо. Репрезентативна функція урбанонімів – найменування лінійних внутрішньоміських об'єктів Кривого Рогу – актуалізується через систему концептів: 1) «людина» (абстрактні поняття на позначення внутрішнього стану людини, її ідеалів і ціннісних орієнтацій або конструктивного стану чи якості; національність, народність; професія, діяльність; 2) «пам'ять»: відомі українці; зарубіжні постаті; в) історичні події; 3) «простір»: називання сторін світу; розташування біля певного об'єкта; актуалізація у своїй семантиці оцінного значення; 4) «науково-технічний прогрес»; 5) «якість, властивість»: явища природи; космоніми; простір; речовина, матеріал; флоризми; зооназви; особливість об'єкта, його властивість; 6) «час»; 7) «довкілля» актуалізується в назвах, що походять від:

а) *комонімів*; б) *лімнонімів*; в) *назв автономних республік*; г) *назв гір*; д) *назв залізничних станцій*; ж) *назв півостровів*; з) *назв островів*; і) *полісонімів*.

Емоційно-оцінний компонент у структурі урбанонімів зумовлений насамперед емоційно-експресивною функцією. Оцінність та емоційність реалізуються переважно засобами афіксації і власне оцінно-характеризувальними словами й представлені здебільшого іменниковими та прикметниковими ілюстраціями.

Особливість афіксальних урбанонімів полягає в тому, що найчастіше значення власне-зменшеності виражають прості за походженням суфікси-модифікатори, серед яких *-ок-*, *-ик-*, *-к(а)*, *-ц(е)*, наприклад, ергоніми: *«Господарочка»*, *«Джерельце»*, *«Дрібничка»*, *«Колосок»*, *«Ліхтарик»*, *«Росинка»*, *«Скринька»* тощо.

Говорячи про оцінний компонент у структурі субстантивних урбанонімів Кривого Рогу, слід зазначити, що з-поміж них вирізняються лексеми, які у своєму основному значенні містять оцінку, як-от: *«Галант»*, *«Гурман»*, *«Кокетка»* тощо.

Низка найменувань як лінійних, так і масштабних внутрішньоміських об'єктів, виражаючи суб'єктивну модальність, маркує образ своїх номінаторів.

ВИСНОВКИ

1. Найбільш продуктивним і перспективним для вивчення найменувань внутрішньоміських об'єктів є інтердисциплінарний підхід, що характеризується поєднанням різних аспектів аналізу урбанонімів й уможлиблює репрезентацію так званого урбанонімного простору.

Урбанонімний простір являє собою сукупність усіх найменувань внутрішньоміських об'єктів (сучасних і колишніх); характеризується відносною цілісністю й відносною стабільністю, що в будь-який момент можуть бути порушені внаслідок дії внутрішньомовних і позамовних чинників.

2. Елементом урбанонімного простору є урбанонім – лінгвістична одиниця, що називає той чи той внутрішньоміський об'єкт, відображає не тільки сучасний семантичний образ міста, але й фіксує історію розвитку урбанонімних структур, їх соціальну й етнокультурну функцію в загальній чи регіональній історії нації, тобто маніфестує національно-культурний компонент, є джерелом етнолінгвістичної, лінгвокраєзнавчої, історичної, соціокультурної інформації; має такі формальні ознаки: відносна усталеність, соціальна детермінованість, детермінованість позамовними чинниками, системність зв'язків, наявність офіційного й неофіційного варіантів назв, неперекладність іншою мовою тощо.

3. Урбанонімний простір Кривого Рогу охоплює велику кількість різних найменувань, які на основі денотатно-номінативного й тематичного принципів диференційовано як назви лінійних (годоніми) (36 %) і масштабних об'єктів (агороніми й ергоніми) (64 %). Система годонімів охоплює такі лексико-семантичні групи: 1) годоніми-репрезентанти живої природи, що становлять 54,4 % від загальної кількості годонімів; 2) годоніми-репрезентанти неживої природи, що становлять 45,6 % від загальної кількості годонімів.

Годоніми-репрезентанти живої природи є досить численною лексико-семантичною групою, у межах якої сегментуємо кілька лексико-семантичних підгруп: а) годоніми з глорифікаційною семантикою, що мають стосунок до осіб

(найменування на честь зарубіжних / українських / місцевих (регіональних) діячів); б) годоніми з естетичною семантикою, пов'язані з органічним світом.

4. До годонімів, що мають стосунок до живої природи, зараховуємо ті, які репрезентують номен з естетичною семантикою, пов'язані з органічним світом. Естетичне сприйняття в основному вибудовується за рахунок використання флоризмів і фаунізмів.

Годоніми-репрезентанти неживої природи мають орієнтувальну семантику й поділяються на підгрупи залежно від мотивації назвами природних і штучних об'єктів. Мотивувальними для годонімів, що мають соціально-географічний напрямок, стали полісоніми, комоніми, історико-географічні території, адміністративно-територіальні утворення, хороніми.

Низка годонімів мотивована апелятивами, з-поміж яких вирізняються найменування, що відбивають специфіку Кривого Рогу. Такі годоніми засвідчують особливості забудови міста: воно розвивалося відповідно до поширення своєї території та приєднання до неї прилеглих ділянок.

На формування системи агоронімів (0,2 %) Кривого Рогу впливали не природні чи географічні, а здебільшого соціально-політичні, ідеологічні чинники.

5. В урбанонімному просторі Кривого Рогу як великого індустріального центру гірничодобувної, залізорудної та металургійної промисловості України вирізняють ергоніми (63,8 %) – власні назви ділового об'єднання людей. З-поміж ергонімів диференційовано найменування промислово-виробничих й адміністративно-побутових установ (фірмоніми (21,6 %) та найменування торговельно-комерційних закладів (шопоніми (42,2 %)). Промислово-виробничі фірмоніми мотивують переважно комоніми та хороніми. Деякі з промислово-виробничих фірмонімів зазнали кількарізних модифікацій. Адміністративно-побутові фірмоніми є відонімними й відапелятивними утвореннями.

Шопоніми здебільшого акцентують увагу споживачів на тому товарі, який пропонує суб'єкт продажу: у такому разі їхня семантика є прозорою. Складнішим постає декодування шопонімів, що є найменуваннями провідних брендів та торговельних марок, відтворених в англійському правописному варіанті. Хоч почасти трапляються й українськомовні назви, які не сприяють встановленню асоціативно-семантичних зв'язків між номеном і об'єктом номінації.

6. Структурна організація урбанонімної назви передбачає наявність двох необхідних компонентів: урбаноніма та номенклатурного покажчика, де перший репрезентує просту, складну чи складену будову.

Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів представлений процесами трансонімізації й онімізації. Трансонімізація засвідчує перехід з одного розряду власних назв до іншого. Досить активно послуговуються таким способом продукування власних назв власники промислово-виробничих, адміністративно-побутових і торговельно-комерційних установ. У системі морфологічного продукування урбанонімів засвідчено афіксальне словотворення; основоскладання, словоскладання й аббревіацію.

7. Процес створення ергонімів органічно пов'язаний із їхнім використанням. Уживання ергонімів регулюється особливостями впливу, для якого добираються такі найменування, що містять ілокутивну силу та здійснюють каузативний вплив.

Найменування дають змогу адресатові мовлення з'ясувати те, що не завжди є очевидним і передбачає певне припущення. Маючи мовленнєвий та життєвий досвід, адресат інтерпретує найменування відповідно до свого світосприйняття, своїх інтелектуальних здібностей, своєї уяви тощо. Репрезентативна функція урбанонімів актуалізується через систему концептів.

Емоційно-оцінна функція урбанонімів ґрунтована на емоційно-оцінному критерії характеристики тих чи тих явищ і предметів об'єктивної дійсності, згідно з яким формуються суспільні та особистісні мотиви діяльності, соціального спрямування й активності, виробляються загальнолюдські цінності й національні пріоритети.

8. Урбанонімна система послуговується загальнономовними ресурсами, моделями, механізмами і водночас надає їм специфіки, корегує їх відповідно до своїх потреб. На розвиток систем внутрішньоміських найменувань, безумовно, мали вплив культурні традиції Кривого Рогу, його адміністративний статус, розміри й особливості ландшафту та географічного розташування. І нарешті, на створення нових назв мали і мають вплив також індивідуальні особливості тих людей, які приймають рішення про присвоєння об'єктам власних імен.

Проведене дослідження репрезентує об'єктивну картину динаміки урбанонімії Кривого Рогу. У перспективі плануємо зосередити увагу на лексико-семантичних, структурних й прагматичних особливостях урбанонімів, що залишилися поза увагою в запропонованій праці.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Титаренко А. А. Місце урбанонімів в ономастичному просторі / А. А. Титаренко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – Вип. 12 / [редкол.: Корпанюк М. П. (співред.), Мазоха Г. С., Селіванова О. О. та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, Фоп Лукашевич О. М. 2012. – С. 235–239.

2. Титаренко А. А. Структурно-семантичні особливості фірмонімів Кривого Рогу / А. А. Титаренко // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 7. Ч. 2 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін.]. – Кривий Ріг : ТОВ «Центр-Принт», 2012. – С. 72–82.

3. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів / А. А. Титаренко // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 9. Ч. 2 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін.]. – Кривий Ріг, 2013. – С. 171–180.

4. Титаренко А. А. Годоніми Кривого Рогу, що репрезентують персоналії вітчизняного значення / А. А. Титаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : зб. наук. праць. – Вип. 10. Т. 2 / [редкол.: Н. В. Бардіна, Ш. Р. Басиров, О. А. Жаборюк та ін.]. – Одеса, 2014. – С. 71–74.

5. Титаренко А. А. Принципи класифікації топонімів / А. А. Титаренко // Science and education a new dimension. – Vol. 2. March 2013 [editors: Dr. Vamos X., Dr. Barkats J., Dr. Tarasenkova N., Kotis L.]. – Budapest, 2013. – P. 141–146.

6. Титаренко А. А. Гідроніми Інгулецького басейну / А. А. Титаренко // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. –

Випуск ХХІХ–ХХХІ. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету, 2011. – 482 с.

7. Титаренко А. А. Структурно-семантичні особливості літературно-художніх антропонімів у романі Михайла Стельмаха «Хліб і сіль» / А. А. Титаренко // Матеріали наукових читань з нагоди 100-річчя від дня народження Михайла Стельмаха : зб. наук. праць / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін.]. – Кривий Ріг, 2012. – С. 82–86.

8. Титаренко А. А. Назви вулиць Кривого Рогу / А. А. Титаренко // Молодий науковець ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кривий Ріг : СПД Залозний В. В., 2012. – С. 239–242.

9. Титаренко А. А. Шопоніми Кривого Рогу / А. А. Титаренко / Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : «Логос», 2015. – С. 34–37.

АНОТАЦІЯ

Титаренко А.А. Урбанонімія Кривого Рогу: структура, семантика, функціонування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 2015.

У роботі здійснено комплексний аналіз структурно-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей урбанонімів Кривого Рогу на основі інтердисциплінарного підходу.

Урбанонімний простір (сукупність усіх найменувань внутрішньоміських об'єктів (сучасних і колишніх) витлумачено як підсистему, елементи якої перебувають у взаємозв'язку на рівні: урбанонімний простір → топонімний простір → онімний простір.

На рівні поняттєвого апарату визначено обсяг дефініції «урбанонім» як елемента урбанонімного простору та його формальні ознаки. Під час систематизації урбанонімів, як і онімів загалом, було задіяно номінативний, етимолого-словотвірний, функціональний, денотатно-квалітативний, стилістичний й екстралінгвістичний описові блоки.

Аналіз лексичної системи урбанонімів дав змогу виокремити такі лексико-семантичні групи: 1. Лінійні об'єкти: годоніми-репрезентанти живої природи (номени з глорифікаційною й естетичною семантикою); годоніми-репрезентанти неживої природи (мають соціально-географічний напрямок). 2. Масштабні об'єкти: агороніми; ергоніми (фірмоніми; шопоніми).

Розкрито структурно-граматичні і функціонально-прагматичні характеристики урбанонімів, детально проаналізовано дібраний матеріал із погляду його функціонального навантаження і прагматичного спрямування.

Ключові слова: ономастика, урбанонімія, урбанонім, урбанонімний простір, лінійний та масштабний об'єкти, годонім, агоронім, ергонім, шопонім.

АННОТАЦИЯ

Титаренко А.А. Урбанонимия Кривого Рога: структура, семантика, функционирование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепропетровск, 2015.

В работе представлен комплексный анализ структурно-семантических и функционально-стилистических особенностей урбанонимов Кривого Рога на основе междисциплинарного подхода.

Урбанонимное пространство (совокупность всех наименований внутригородских объектов (современных и бывших)) рассматривается как подсистема, элементы которой взаимосвязаны на уровне: урбанонимное пространство → топонимное пространство → онимное пространство.

На уровне понятийного аппарата определено содержание дефиниции «урбаноним» как элемента урбанонимного пространства и его формальные характеристики. При систематизации урбанонимов, как и онимов в общем, были задействованы номинативный, этимолого-деривационный, функциональный, денотативно-квалитативный, стилистический и экстралингвистический описательные блоки.

Анализ лексической системы урбанонимов позволил выделить такие лексико-семантические группы: 1. Линейные объекты: годонимы-репрезентанты живой природы (номены с глорификационной и эстетической семантикой); годонимы-репрезентанты неживой природы (имеют социально-географическое направление). 2. Масштабные объекты: агоронимы; эргонимы (фирмонимы; шопонимы).

Раскрыты структурно-грамматические и функционально-прагматические характеристики урбанонимов, детально проанализирован фактический материал с точки зрения его функциональной нагрузки и прагматической направленности.

Ключевые слова: ономастика, урбанонимия, урбаноним, урбанонимное пространство, линейный и масштабный объект, годоним, агороним, эргоним, шопоним.

SUMMARY

Tytarenko A. A. Urbanonyms of Kriviy Rih: structure, semantics, functioning. – **Manuscript.** Thesis for a candidate degree in Philology: specialty 10.02.01. – Ukrainian language. – Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, 2015.

The thesis presents comprehensive analysis of structural, functional-semantic and stylistic features of the urbanonyms of Kryviy Rih on the basis of interdisciplinary approach, which is characterized by a combination of various aspects of the urbanonyms study. The approach also enables the presentation of the so-called urbanonymic space which reflects the principles of ethnocultural thinking of nation, some urban subcultures, traditions and customs inherent in different linguistic communities.

Urbanonymic space (set of all kinds of the names of intra city objects (current and former) is understood as a subsystem which elements are interrelated and in an appropriate

way correlated, being the elements of toponymic space (toponymic system) and onym space (onym macrosystem) on the following level: urbanonymic space → toponymic space → onym space.

At the level of conceptual apparatus scope of the definition "urbanonym" and its formal features are defined. It is considered that urbanonym is a linguistic unit that nominates any intra city object, reflects not only the current semantic image of the city, but also captures the history of urbanonymic structures; its formal features are: relative sustainability, social determinacy by extra linguistic factors, system of linkages, the availability of official and unofficial versions of titles, inability to be translated into another language.

When systematizing urbanonyms, as onyms as a whole, denotative, etymologically derivational, functional, stylistic and extra linguistic descriptive blocks were involved.

According to the denotative systematization urbanonyms are divided into names that indicate linear objects (godonyms or street names) and scaled ones (agoronyms, ergonyms).

Godonyms are divided into such lexical semantic groups: street names that represent living beings and objects and the ones which represent nonliving beings. There are some lexical semantic subgroups in the first group. These are godonyms with the semantics of glorification, which are relevant to people. The other subgroup comprises street names with aesthetic semantics. Names with orienting semantics are represented in the second group.

Scaled objects are represented with agoronyms (square names) and ergonyms (names of business association of people): a) names of firms, b) names of shops.

The structural and grammatical and functional-pragmatic characteristics of urbanonyms are revealed, selected material is analyzed in terms of its functional load and pragmatic orientation.

It is determined that structural organization of urbanonyms implies two essential components: urbanonym and generic term where the first represents a simple or complex composite structure. The research of lexical-semantic phenomena in parallel with word-formative means has revealed that the names of linear and scaled intra city objects are notable for derivational features, characterized by none morphological and morphological methods of word formation.

It is proved that the production of ergonyms is subordinated to the effect of certain pragmatic principles. The usage of ergonyms is regulated by the peculiarities of impact. The names that are of influential force and carry out causative effect are selected for this. A function of presentation of urbanonym is realized through the system of concepts. Emotionally evaluative component in the structure of urbanonym is determined primarily by their emotional and expressive function.

It is ascertained that the urbanonymic system uses general language resources, models, mechanisms and at the same time lends them specificity, adjusts them according to its needs. The determination of system development of intra city names is defined; the same is with cultural traditions of Kriviy Rih, its administrative status, size and characteristics of the landscape and geographical location, the individual characteristics of the people who make decisions on conferment proper names objects. The thesis raises a question of the need of codification of urbanonymic spelling and the conclusion of the renaming names list which would certify the autochthony of Ukrainian culture.

Keywords: onomastics, urbanonym, urbanonymic space, linear and scaled objects, godonym, agoronym, ergonyms, shop names.

ТИТАРЕНКО Анастасія Андріївна

**Урбанонімія Кривого Рогу:
структура, семантика, функціонування**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Відповідальний за випуск:
доктор філологічних наук, професор
Колоїз Жанна Василівна,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Підписано до друку 11 вересня 2015 р.
Формат 60×84/16. Авт. арк. 0,9.
Тираж 100 пр. Зам. 86-10.

Друкарня С. Г. Щербенка
вул. Рокоссовського, 5/3, м. Кривий Ріг, 50027
Тел.: (0564) 92-20-77

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4561 від 13.06.2013 р.